

Козич І.В.

доцент кафедри кримінального права навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В.Стефаника», доктор юридичних наук, доцент

Лека Ю.В.

аспірант кафедри кримінального права навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В.Стефаника»

ЗАКРІПЛЕННЯ МОТИВУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В ОСОБЛИВІЙ ЧАСТИНІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Мотив, як одна з ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення має важливе кримінально-правове значення, яке полягає у його впливі на кваліфікацію кримінального правопорушення та призначення покарання. Для забезпечення реалізації всіх функцій мотиву, важливим є аналіз закріплення законодавцем цієї категорії в нормах кримінального законодавства. На жаль, чинний Кримінальний кодекс України не вносить ясності у єдність розуміння мотиву як кримінально-правової категорії. При аналізі чинного кримінального законодавства спостерігається значна кількість прогалин, пов'язаних із закріпленням мотиву при конструюванні кримінально-правових норм. Використання законодавцем інших техніко-юридичних прийомів, підміна категорії мотиву іншими елементами суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, відсутність вказівки на мотив в тих складах кримінального правопорушення, де безумовно передбачається його наявність, використання окремих мотивів без роз'яснення їх переліку та визначення – всі ці проблеми створюють значні труднощі у правозастосовній діяльності слідчих та судових органів, що має наслідком неправильну кваліфікацію вчиненого суспільно-небезпечного діяння та винесення покарання, що не відповідає вимогам об'єктивності та справедливості. Лише завдяки усуненню зазначених законодавчих прогалин можна домогтися єдності у розумінні категорії «мотив кримінального правопорушення» та полегшити роботу слідчих та судових органів щодо його встановлення у кожній конкретній справі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наявність та особливості закріплення мотиву кримінального правопорушення у конструкції кримінально-правової норми роз'яснюється у Коментарях до чинного Кримінального кодексу України авторів М.І. Мельника, М.І. Хавронюка; В.В. Сташиса, В.Я. Тація; А.М. Бойка; С.С. Яценка та ін. Окремі думки щодо наявної проблематики закріплення мотиву в чинному законодавстві висловлюють українські дослідники Р.В. Вереша, А.В. Савченко, а також зарубіжні науковці: Б.С. Волков, А.П. Музюкін, Є.В. Маслова.

Стаття має **метою** дослідити основні недоліки щодо закріплення мотиву кримінального правопорушення у конструкції складів кримінальних правопорушень Особливої частини КК України та запропонувати шляхи їх усунення.

Виклад основного матеріалу. Проблема закріплення мотиву кримінального правопорушення в кримінальному законодавстві має місце ще за часів прийняття перших Кримінальних кодексів часів існування УСРР та УРСР. До прикладу, Кримінальний кодекс УСРР 1922 року закріплював різноманітність позначення терміну «мотив»: корисливий мотив (ст.179), користь, ревність чи інші низькі спонукання (ст. 142), корисні та особисті мотиви (ст. ст. 111, 161, 170) [8]. Кримінальний кодекс 1927 року обумовив значення мотиву як ознаки, що може пом'якшувати або обтяжувати покарання, проте категорія мотив так і не знайшла свого єдиного відображення при конструюванні кримінально-правових Особливої частини кодексу [9]. І хоча Кримінальним кодексом 1960 року був офіційно закріплений інститут вини як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення та значно розширений перелік мотивів, що мали місце як серед основного складу кримінального правопорушення, так і виступали в якості кваліфікуючих чи особливо кваліфікуючих, існування єдності розуміння та використання поняття мотиву не було досягнуто [10]. Прийняття Кримінального кодексу 2001 року на жаль не сприяло вирішенню раніше існуючих проблем щодо закріплення мотиву кримінального правопорушення у нормах статей Особливої частини кодексу. Будучи факультативною ознакою, суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, мотиву в чинному кримінальному законодавстві відводиться роль пояснювального поняття, де особливості наявної конкретної ситуації обумовлюються мотивуючою поведінкою суб'єкта [11, с.109].

Різнорозмірність мотивів, що закріплені в Особливій частини чинного Кримінального кодексу України вражає та водночас насторожує. У диспозиціях статей Особливої частини КК України називаються такі моти-

ви: 1) корисливі мотиви (ч.2 ст.110-2, п.6 ч.2 ст.115, ч.2 ст.146, ст.218-1, ст.219, ст.232, ч.2 ст.258-5, ч.3 ст.297, ст.299, ч.2 ст.317, ст.319, ч.2 ст.330, ст.357, ч.2 ст.375, ч.2 ст.383, ч.2 ст. 384; мотив явної неповаги до суспільства (ст. 296); хуліганські мотиви (п.7 ч.2 ст. 115, ч.3 ст.297 ст.299); особисті мотиви (ст.148, ст.172, ст.232) мотив расової, національної чи релігійної нетерпимості (п.14 ч.2 ст.115, ч.2 ст.121, ч.2 ст. 122, ч.2 ст.126, ч.2 ст.127, ч.2 ст.129). Крім цього, законодавець оперує і іншими поняття, схожими за змістом з мотивами особисті інтереси (ст.319, ст.357, ч.2 ст.375 ; особиста заінтересованість (ст. 218-1, ст.219) [6]. Дані ознаки є оціночними і суб'єктивними , але їх чітко їх встановлення, а також в цілому доцільність їх закріплення в кримінальному кодексі на пряму визначає ефективність боротьби із злочинністю. На жаль, тлумачення цих категорій ми можемо запозичити лише з законодавства зарубіжних країн, так як ні в Кримінальному кодексі, ні в Постановах Пленуму ВСУ роз'яснення цих категорій не знаходить свого відображення. Не зрозумілим є і використання законодавцем поняття «мотив» у множині, що обумовлює наявність одразу декількох мотивів в нормі статті Особливої частини (корисливі мотиви, хуліганські мотиви, особисті мотиви тощо). Адже мотив, як ознака суб'єктивно сторони складу кримінального правопорушення існує у однині і одночасне існування декількох мотивів суперечить даній концепції.

Багато запитань виникає і у випадку встановлення особистих мотивів, що зазначені законодавцем у конструкції норм деяких статей Особливої частини як обов'язкова ознака. Тлумачення та роз'яснення таких мотивів можна знайти у Науково-практичних коментарях до Кримінального кодексу окремих авторів (С.С. Яценка, М.І. Хавронюка, М.І. Мельника та ін.), проте їх судження є суб'єктивними і будуються на власному розумінні особистих мотивів. Наприклад у Науково-практичному коментарі С.С. Яценка особисті мотиви розкриті дуже вузько, тоді як М.І Хавронюк та М.І Мельник наводять вельми широкий перелік тих мотивів, що можуть вважатись особистими та навіть поділяють їх на окремі категорії [12, 13]. Така невизначеність створює певних хаос і у практичній діяльності судових органів, які на свій суб'єктивний погляд можуть визначати , що є мотивом, а що ні. Аналіз судової практики дозволяє зробити висновок, що часто суди неправильно здійснюють кваліфікацію кримінальних правопорушень саме у зв'язку з невстановленням істинного мотиву або його недостатнім розуміння та віднесенням до певної категорії мотивів, що закріпленні чинним кримінальним законодавством.

І якщо окремі мотиви взагалі не знаходять свого визначення ні у Кримінальному кодексі, ні у Постановах Пленуму ВСУ, то ті, які містяться у визначених актах досить часто мають розмите, дещо абстрактне значення. В п.4 Постанови Пленуму ВСУ №10 «Про судову практику в справах про хуліганство» зазначається про необхідність судів відрізнити хуліганство від інших кримінальних правопорушень за ознакою мотиву, який не роз'яснюється. Без сумніву, хуліганський мотив має багато сторін для вивчення, при цьому надійний механізм «розпізнання» такого мотиву при вчиненні хуліганських діянь відсутній, що створює значні проблеми при кваліфікації кримінальних правопорушень. Доктринальні підходи щодо визначення хуліганського мотиву також дуже різноманітні. Одні вчені вбачають у хуліганських діяннях будь-яку мізерну, незначну по своїй суті обставину, що є поштовхом до їх вчинення (Б.С. Волков, Н.І Загородніков), інша група вчених стоять на позиції ототожнення хуліганського мотиву з мотивами самоствердження та самовираження (М.Й Коржанський). [1, с.72, 3, с.7, 14,с.127-128].

Окремої уваги заслуговує мотив расової, національної та релігійної ворожнечі, яка передбачена як кваліфікуюча ознака цілого ряду кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи (ст.ст. 115, 121, 122, 126, 127 КК України), так і безпосередньо вказана як обставина, що обтяжує покарання (п.3 ст. 67 КК України). Хоча слід зауважити, що в ст.67 КК України цей мотив також має іншу граматичну побудову що вносить певний дисонанс у його розуміння. З урахуванням всіх ознак даного мотиву, його спрямованості пропонуємо необхідність його визначення у Постанові пленуму ВСУ від 7.02.2003 р. №2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» як «обумовлені актуалізованими потребами спонукання, що виражаються в прагненні винного показати свою перевагу і неповноцінність потерпілого по причині його належності до конкретної нації, раси, релігії принизити його почуття національної гідності».

В багатьох розділах Кримінального кодексу України (V, VII, IX, XII, XIII, XIV, XV, XVIII, XIX) мотиви згадуються у поодиноких випадках в якості основної або кваліфікуючої ознаки. В деяких розділах (VI, VIII, X, XI, XVI, XVII, XX) КК України мотив кримінального правопорушення взагалі не згадується, проте це не означає його повну відсутність та нездатність впливу на кваліфікацію. До прикладу, порушення правил ядерної, радіаційної безпеки з мотивів расової національної чи релігійної нетерпимості кваліфікуватиметься за ст.274 з урахуванням п.3 ч.1 ст.67 КК України.

Ще однією проблемою чинного кримінального законодавства по відношенню до мотиву є підміна мотиву поняттям мети. Візьмемо до уваги ст. 167 КК України, яка передбачає відповідальність за зловживання опікунськими правами. Чинна редакція статті передбачає однією з обов'язкових ознак суб'єктивної сторони спеціальну корисливу мета, натомість мотив як обов'язкова ознака не зазначається. З результатів дослідження судової практики можна зробити висновок, що найчастіше зловживання опікунськими правами здійснюється саме з корисливих мотивів, тому підміна цих понять в чинному законодавстві не є доцільним. У Кримінальних кодексах зарубіжних країн (Вірменії, Республіки Таджикистан) корисливий мотив є однією з обов'язкових ознак складу кримінального правопорушення, що встановлює відповідальність за зловживання правами опікуна чи піклувальника [4, 5]. Вважаємо за необхідне надати поняттю корисливого мотиву єдиного значення для всіх складів кримінальних правопорушень, в яких ця ознака передбачена як основна чи кваліфікована. Це в свою чергу полегшить роботу слідчо-судових органів щодо його становлення та стане основою для прийняття більшої кількості справедливих вироків.

Аналізуючи окремі розділи Особливої частини Кримінального кодексу, необхідно зазначити безпосередній зв'язок, який простежується між мотивом та метою. До прикладу, в розділі I КК України, присвяченому злочинам проти основ національної безпеки України законодавець більшу роль приділяє меті, а не мотиву. В статтях 109, 110, 110-2, 113, 114 саме мета виступає в якості обов'язкової ознаки. Хоча мотиви вчинення цих злочинів і справді можуть бути різними, але саме тут вони набувають специфічного характеру. Погоджуємось з думкою А.В. Савченка, про те, що «навіть коли у кримінально-правових нормах вказується на спеціальну мету, обов'язкова наявність певного мотиву в складі злочину не викликає сумнівів» [15].

Цікавим є і дослідження присутності чи відсутності так званого «сексуального мотиву» в кримінальних правопорушеннях, передбачених розділом IV КК України. Між науковцями з цього приводу існує палка дискусія. На думку В.І. Борисова, Л.В. Дороша, В.Н. Кудрявцева, «мотиви вчинення злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості не повинні обов'язково мати сексуальний характер і можуть супроводжуватись іншими мотивами (помста, хуліганські мотиви, бажання принизити людську гідність)» [7]. Натомість Д.П. Москаль вважає, що «в цих злочинах можуть бути присутні декілька мотивів, проте домінуючим є лише сексуальний» [2, с.20]. Вважаємо, що поняття «сексуальні кримінальні

правопорушення» та «статеві кримінальні правопорушення» не можуть вважатись синонімами. Сексуальними слід визнати ті кримінальні правопорушення, які характеризуються агресивною, кримінально-караної поведінкою по відношенню до сексуального партнера з мотивів задоволення винним статевої пристрасті. Що стосується статевих кримінальних правопорушень, то всі вони перелічені у розділі 4 КК України «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості». Як свідчить судова практика, такі кримінальні правопорушення можуть вчиняються в переважній більшості з хуліганських мотивів (на основі даних Єдиного реєстру судових рішень у справах про зґвалтування).

Враховуючи вищевикладене, можна зробити **висновок** про те, що в чинному КК України мотив як ознака суб'єктивної сторони потребує значної деталізації та конкретизації. Законодавцю слід відмовитись від різноманітних позначень мотиву, що створює дезорієнтацію і неоднозначне його розуміння. Крім цього, Постанови Пленуму ВСУ повинні містити окремі пояснення щодо мотивів кримінальних правопорушень задля їх правильного та єдиного розуміння для всіх складів кримінальних правопорушень. Правильне та детальне закріплення мотиву як суб'єктивної ознаки складу кримінального правопорушення в статтях Особливої частини КК України дозволить забезпечити якісне виконання функцій мотиву а також полегшить діяльність слідчих та судових органів при встановленні істинних мотивів. Реальне практичне врахування мотиву є одним із можливих шляхів підвищення ефективності дії та застосування кримінального законодавства. А для цього необхідним є повне врахування та відображення мотиву в матеріальному та процесуальному законодавстві.

1. Волков, Б. С. *Мотив и квалификация преступлений* / Б. С. Волков. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1968. – 166 с.
2. Д.П. Москаль. *Кримінально-правова характеристика зґвалтування та насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом [Текст] : автореферат дис. на здобуття наук. ступ. к. ю. н. зі спец. 12.00.08-кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Д. П. Москаль. - К. : Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. - 20 с.*
3. Коржанский Н. Й. *Квалификация хулиганства* / Н.Й. Коржанський - Волгоград, 1989.-56с.
4. *Кримінальний кодекс Республіки Вірменія [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національного зібрання Республіки Ві-*

- рменя. – Режим доступу : <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus>.
5. Уголовный кодекс Республики Таджикистан от 21 мая 1998 года № 574 [Електронний ресурс] // – Режим доступу: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30397325
 6. Кримінальний кодекс України від 6.04.2001 р.//Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131 [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
 7. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Т. 1 : Загальна частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. – Х.: Право, 2013. – 376 с.
 8. Кримінальний кодекс УСРР, 1922 р. [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://textbooks.net.ua/content/view/1060/17>.
 9. Кримінальний кодекс УСРР, 1927 р.: за станом на 1949 р. – К. : Держполітвидав, 1950. [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://toloka.hurtom.com/viewtopic.php?t=42099>.
 10. Кримінальний кодекс УРСР: за станом на 28 груд. 1960 р. [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>.
 11. Музюкин А.П. Мотив преступления и его уголовно-правовое значение : диссертация ... кандидата юридических наук : 12.00.08 / Музюкин Анатолий Павлович.- Рязань, 2010.- 180 с.
 12. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. – 4-те вид., перероб. та доп. – К.: А.С.К., 2005. [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://ir.musta.edu.ua/jspui/handle/doc/819>
 13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 11-те вид., переробл. та допов. – Київ : ВД «Дакор», 2019. [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: https://dakor.kiev.ua/wp-content/uploads/НПК-КК_Хавронюк_11_sayt.pdf
 14. Н.И. Загородников. Преступления против жизни по советскому уголовному праву. Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Загородников Н.И. – М., 1961. – 35 с.
 15. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину / А. В. Савченко. – К., 2002. [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу:http://www.pravo.vuzlib.su/book_z413_23.html

Козич І.В., Лека Ю.В. Закріплення мотиву кримінального правопорушення в Особливій частині Кримінального кодексу України

У статті обґрунтовується необхідність дослідження особливостей закріплення мотиву кримінального правопорушення в Особливій частині чинного Кримінального кодексу України. Опрацьовано велику кількість наукових праць, присвячених кримінального правопорушення як одній із ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Здійснено аналіз Кримінальних кодексів 1922, 1927, 1960, 2003 рр. в частині закріплення мотивів в Особливій частині даних нормативно-правових актів. Виявлено суттєві прогалини щодо позначення окремих мотивів в Кримінальному кодексі та встановлено важливість їх усунення задля єдиного розуміння значення та змісту мотиву серед інших елементів суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

Ключові слова: мотив кримінального правопорушення, корисливі мотиви, хуліганські мотиви, особисті інтереси, особиста заінтересованість.

Kozych I.V., Leka Yu.V. Consolidation of the motive of a criminal offense in the Special Part of the Criminal Code of Ukraine

The article substantiates the need to study the peculiarities of enshrining the motive of criminal offence in the Special Part of the current Criminal Code of Ukraine. Since the motive of criminal offence has an important criminal significance along with other features of the subjective side of criminal offence, it is important to analyze the consolidation of the legislator of this category in the rules of criminal law. A large number of scientific works devoted to the motive of criminal offence as one of the features of the subjective side of criminal offence have been studied. The analysis of the Criminal Codes of 1922, 1927, 1960, 2003 in the part of fixing of motives in the Special part of the given regulations is carried out. Even in the first criminal codes of the Soviet era, the legislator used various notations of the term «motive», which brought some chaos to the unity of criminal terminology. The current Criminal Code of Ukraine also does not provide clear clarity in the understanding of the motive in the construction of criminal law. In some cases, the motive of criminal offence is replaced by other, similar in content terms; otherwise does not describe the existing motives in the construction of corpus delicti. In addition, there is no explanation and definition of the concept of «personal motives», «personal interest», which are used by the legislator in certain provisions of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine. All the above gaps indicate that in the current Criminal Code of Ukraine, the motive as a sign of the subjective side requires significant detail and specification. Significant gaps in the designation of certain motives in the Criminal Code and the importance of their elimination for a common understanding of the meaning and content of the motive among other elements of the subjective side of the crime.

Keywords: motive of criminal offence, selfish motives, hooligan motives, personal motive, personal interest.